

Қоғам & Дәуір

Қазақстан Республикасы
Президенті жанындағы
Қазақстанның стратегиялық
зерттеулер институты

2004 жылдан бастап
әр тоқсан сайын жарық көреді

Бас редактор
Алмас Арзықұлов,
ҚР Президенті жанындағы
ҚСЗИ-дің жетекші
ғылыми қызметкері

Редакция мекенжайы:
Қазақстан Республикасы,
010000, Астана қаласы,
Бейбітшілік көшесі, 4
ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ

Телефон (7172) 75-20-20
Факс (7172) 75-20-21
E-mail: office@kisi.kz
www.kisi.kz
www.journal-kogam.kisi.kz

Журнал Қазақстан Республикасының
Мәдениет, ақпарат және қоғамдық
келісім министрлігінде 2003 ж.
19 желтоқсанда тіркеліп, тіркеу туралы
№ 4526-Ж күәлік берілген.

ISSN 2414-5696 (print)
ISSN 2788-5860 (online)

doi.org/10.52536/2788-5860

Индекс 74007

Журнал саяси ғылымдар саласы бойынша
ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін
жариялау үшін Қазақстан Республикасы
Білім және ғылым министрлігі білім және
ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету
комитеті ұсынатын ғылыми басылымдар
тізбесіне енеді.

Қоғам &
Дәуір

ҒЫЛЫМИ-САРАПТАМАЛЫҚ ЖУРНАЛ

МАЗМҰНЫ

**Бекен Махмұтов, Зайтунам Ашимова,
Гүлжан Қамырова**
Жаңа мемлекеттік менеджмент үлгісін
зерттеудің теориялық мәселелері 6

Айдана Акесина, Майра Дюсембекова
Өтпелі кезеңдегі дауыс беру: Қазақстандағы
саяси құндылық ретінде сөз бостандығын
дамыту мәнмәтінін түсіну 20

Қуаныш Сайлау, Алуа Жолдыбалина
Онлайн кеңістегі сайлау алдындағы үгіттерді
қаржыландыруды реттеу: халықаралық
тәжірибе және Қазақстандағы сайлау 30

**Айдана Қалдыбекова, Синан Өзбек,
Қарғаш Жанпейсова, Еркеш Қожбанхан**
Пост-шындық, популизм және
жаңа медиа арасындағы байланыс 42

**Қарлығаш Әубәкірова, Бауыржан Ердембеков,
Үшқын Сәйдірахман**
Алаш идеясы және цензура 54

**Бақыт Бюжеева, Әділбек Еркембаев,
Сәуле Туркеева**
Қазақстандық көлік тасымалы жүйесінің
халықаралық көлік тасымалдау жүйелерімен
ықпалдасу мүмкіндіктері мен нәтижелері 66

Сейілбек Мұсатаев
Орталық Азиядағы су ресурстарының тапшылығы
экологиялық көші-қон факторы ретінде 83

**Әділхан Мұхамедияров, Эльдар Бақпаев,
Бағыш Габдулина, Данагүл Кожежанова**
Денсаулық сақтаудағы құқықтық негіздер:
халықаралық заңнамаларға салыстырмалы талдау 102

СОДЕРЖАНИЕ

Бекен Махмұтов, Зайтунам Ашимова, Гүлжан Камырова
Теоретические вопросы исследования
новой модели государственного менеджмента 6

Айдана Акесина, Майра Дюсембекова
Голоса в переходный период: понимание контекста
развития свободы самовыражения как
политической ценности в Казахстане 20

Қуаныш Сайлау, Алуа Жолдыбалина
Регулирование финансирования предвыборных
кампаний в онлайн-пространстве:
международный опыт и выборы в Казахстане 30

**Айдана Қалдыбекова, Синан Өзбек,
Қарғаш Жанпейсова, Еркеш Қожбанхан**
Связь между постправдой,
популизмом и новыми медиа 42

**Қарлығаш Аубакирова, Бауыржан Ердембеков,
Үшқын Сәйдірахман**
Идея Алаш и цензура 54

Қоғам &
Дәуір

ҒЫЛЫМИ-САРАПТАМАЛЫҚ ЖУРНАЛ

Қоғам & Дәуір

Қазақстан Республикасы
Президенті жанындағы
Қазақстанның стратегиялық
зерттеулер институты

Бакыт Бюжеева, Адильбек Ермакбаев Сауле Туркеева Возможности и результаты интеграции казахстанской транспортной системы с международными транспортными системами	66

Сейлбек Мусатаев Дефицит водных ресурсов в Центральной Азии как фактор экологической миграции	83

Мухамедьяров Адильхан, Эльдар Бақпаев, Бағыш Габдулина, Данагуль Кожежанова Правовая база в здравоохранении: сравнительный анализ международных юрисдикций	102

CONTENTS

Beken Makhmutov, Zaitunam Ashimova, Gulzhan Kamyrova Theoretical Issues of the Study of a New Model of Public Management	6

Aidana Akessina, Maira Dyussebekova Voices in Transition: Understanding Freedom of Expression as a Political Value in Contemporary Kazakhstan	20

Kuanysh Sailau, Alua Zholdybalina Regulation of Financing of Online Election Campaigns: International Practice and Elections in Kazakhstan	30

Aidana Kaldybekova, Sinan Ozbek, Kargash Zhanpeisova, Yerkesh Kozhbankhan The Link Between Post-Truth, Populism and New Media	42

Karlygash Aubakirova, Bauyrzhan Yerdembekov, Ushkyn Saidirakhman The Idea of Alash and Censorship	54

Bakhyt Byuzheeva, Adilbek Yermekbayev Saule Turkeyeva Opportunities and Results of Integration of Kazakhstan's Transport System with International Transport Systems	66

Seilbek Mussatayev Scarcity of Water Resources in Central Asia as a Factor of Ecological Migration	83

Adilkhan Mukhamedyarov, Eldar Bakpayev, Bagysh Gabdulina, Danagul Kopezhanova Legal Frameworks in Healthcare: Comparative Insights from International Jurisdictions	102

Редакциялық кеңес

- Ерлан ҚАРИН** – редакция алқасының төрағасы, Қазақстан Республикасының Мемлекеттік кеңесшісі, саяси ғылымдарының кандидаты
- Уямо ТОМОХИКО** – Хоккайдо университеті жанындағы Славян зерттеулер орталығының профессоры (Жапония), Ph.D
- Уильям ФИЕРМАН** – Индиана университетінің профессоры (АҚШ), Ph.D
- Сон ЮНХУН** – Ханкук университетінің профессоры (Оңтүстік Корея), Ph.D
- Нұрлан СЕЙДІН** – ҚР БҒМ ҒК «Ғылым ордасы» РМК бас директорының ғылыми жұмыстар және халықаралық ынтымақтастық жөніндегі орынбасары, тарих ғылымдарының кандидаты
- Ғани ҚАРАСАЕВ** – ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының бөлім басшысы – бас ғылыми қызметкері, тарих ғылымдарының докторы
- Ботагөз РАҚЫШЕВА** – «Қоғамдық пікір» зерттеу институтының директоры, әлеуметтану ғылымдарының кандидаты
- Айгүл САДУАҚАСОВА** – Қолданбалы этносаяси зерттеулер институты директорының орынбасары, әлеуметтану ғылымдарының докторы

Редакциялық ұжым

- Алмас АРЗЫҚҰЛОВ** – Бас редактор, ҚР Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының жетекші ғылыми қызметкері, тарих магистр
- Алуа ЖОЛДЫБАЛИНА** – ҚР Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты директорының орынбасары, Ph.D
- Салтанат ЕРМАХАНОВА** – Қоғамдық пікірді зерттеу бөлімінің басшысы, әлеуметтанулар ғылымының кандидаты
- Айдар ҚҰРМАШЕВ** – Азиялық зерттеулер бөлімінің басшысы, Халықаралық қатынастар" мамандығы бойынша Ph.D
- Жанар САНХАЕВА** – Саяси зерттеулер бөлімінің басшысы, саясаттану ғылымдарының магистрі

Редакционный совет

- Ерлан КАРИН** – Председатель Редакционного совета, Государственный советник Республики Казахстан, кандидат политических наук
- Уямо ТОМОХИКО** – Профессор Центра славянских исследований Университета Хоккайдо, Ph.D (Япония)
- Уильям ФИЕРМАН** – Профессор университета Индиана, Ph.D (США)
- Сон ЮНХУН** – Профессор Ханкукского университета, Ph.D (Южная Корея)
- Нурлан СЕЙДИН** – Заместитель генерального директора по научным инновациям и международным связям РГП «Ғылым ордасы» КН МОН РК, кандидат исторических наук
- Гани КАРАСАЕВ** – Главный научный сотрудник–начальник отдела Института истории государства КН МОН РК, доктор исторических наук
- Ботагоз РАКИШЕВА** – Научный консультант, директор проектов в Исследовательском институте «Общественное мнение», кандидат социологических наук
- Айгуль САДВОКАСОВА** – Заместитель директора ТОО «Институт прикладных этнополитических исследований», доктор социологических наук

Редакционная коллегия

- Алмас АРЗИКУЛОВ** – Шеф-редактор, заместитель руководителя отдела медиапроектов Казахстанского института стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан
- Алуа ЖОЛДЫБАЛИНА** – Заместитель директора Казахстанского института стратегических исследований при Президенте РК, Ph.D
- Салтанат ЕРМАХАНОВА** – Руководитель Отдела мониторинга общественного мнения, кандидат социологических наук
- Айдар КУРМАШЕВ** – Руководитель Отдела азиатских исследований, PhD по специальности «Международные отношения»
- Жанар САНХАЕВА** – Руководитель Отдела политических исследований, магистр социальных наук по специальности «политология»

The Editorial board

- Yerlan KARIN** – Chairman of Editorial Board, The State Counsellor of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Political Sciences
- Uyamo TOMOHIKO** – Slavic-Eurasian Research Center, University of Hokkaido (Japan), PhD, Professor
- William FIERMAN** – Department of Central Eurasian Studies, Indiana University Bloomington (USA), Ph.D. Professor
- Song YONGHONG** – Professor at the University of Hankuk, Ph.D (South Korea)
- Nurlan SEYDIN** – Deputy General Director for Scientific Innovation and International Relations of RSE "Gylym Ordasy" CS MES RK, Candidate of Historical Sciences
- Gani KARASSAEV** – Chief Researcher - Head of the Department of the Institute of State History of the KN of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Doctor of Historical Sciences
- Botagoz RAKISHEVA** – Projects Director, "Public opinion" Research Institute, Candidate of Sociology
- Aygul SADVOKASSOVA** – Deputy Director of LLP "Institute of Applied Ethnopolitical Research", Doctor of Sociology

The Editorial team

- Almas ARZIKULOV** – Chief Editor, Deputy head of the Deputy Head of Media Projects Department, Master of History
- Alua ZHOLDYBALINA** – Deputy Director, Doctor of Philosophy (Ph.D) in «Political science»
- Saltanat ERMAKHANOVA** – Head of the Public Opinion Monitoring Department, Candidate of Sociological Sciences
- Aidar KURMASHEV** – Head of the Department of Asian Studies, PhD in International Relations
- Zhanar SANKHAEVA** – Head of the Department of Political Studies, Master of Social Sciences, Master of political science

*Айдана Калдыбекова¹, Синан Өзбек²,
Қарғаш Жанпейісова³, Еркеш Қожбанхан⁴*

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің докторанты
e-mail: aidanakaldybekova@gmail.com

²Коджағлі университетінің Философия бөлімінің меңгерушісі,
PhD, профессор
(Измит, Түркия)
e-mail: hursozbek@gmail.com

³Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
«Саясаттану» кафедрасының доценті, саяси ғылымдарының кандидаты,
(Астана, Қазақстан)
e-mail: zhanpeisova73@mail.ru

⁴ҚР ҒЖБМ Мемлекет тарихы институтының аға ғылыми қызметкері
(Астана, Қазақстан)
e-mail: kozhbankhan@gmail.com

*Демократияның басты жауы – білімсіздік пен популизм.
Осыны естен шығармаған жөн.
Қ. Тоқаев¹*

ПОСТ-ШЫНДЫҚ, ПОПУЛИЗМ ЖӘНЕ ЖАҢА МЕДИА АРАСЫНДАҒЫ БАЙЛАНЫС

Аңдатпа. Бұл мақалада пост-шындық тұжырымдамасы популизммен және қазіргі кездегі ең өзекті мәселе болып табылатын жаңа медиамен байланысы зерттелді. Зерттеу барысында бірнеше ғалымдардың ойлары мен олардың берген анықтамаларына шолу жасалды. Сонымен қатар, батыстық демократия қоғамында объективтік фактілерден гөрі, қоғамдық пікір эмоцияларға жүгіну арқылы қалыптаса бастаған пост-шындық саясатының көріністері мен популистік қозғалыстарды салыстыру арқылы зерттелді. Және осы үрдістер мен популистік қозғалыстардағы қоғамдық пікір мен санаға ықпал еткен медианың қатынасы туралы тұжырымдамалар берілді..

Түйін сөздер: *пост-шындық, популизм, медиа, популистік қозғалыстар, саясат.*

Айдана Калдыбекова, Синан Өзбек, Қарғаш Жанпейісова, Еркеш Қожбанхан
СВЯЗЬ МЕЖДУ ПОСТПРАВДОЙ, ПОПУЛИЗМОМ И НОВЫМИ МЕДИА

1 Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyн-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylygy-1-kyrkuiek

Аннотация. В данной статье рассматривается взаимосвязь между концепцией постправды и популизма и новыми медиа, что является наиболее актуальной проблемой сегодня. В ходе исследования были рассмотрены мысли ряда ученых и их определения. Кроме того, оно изучалось путем сравнения проявлений политики постправды и популистских движений в западных демократических обществах, где общественное мнение формируется путем апелляции к эмоциям, а не к объективным фактам. Также были проанализированы понятия о взаимосвязи средств массовой информации, влиявших на общественное мнение и сознание в популистских тенденциях и движениях.

Ключевые слова: *постправда, популизм, медиа, популистские движения, политика*

Aidana Kaldybekova, Sinan Ozbek, Kargach Zhanpeisova, Yerkesh Kozhbankhan

THE LINK BETWEEN POST-TRUTH, POPULISM AND NEW MEDIA

Abstract. This article examines the relationship between the concept of post-truth and populism and new media, which is the most pressing issue today. The study examined the thoughts of a number of scientists and their definitions. It has also been studied by comparing the manifestations of post-truth politics and populist movements in Western democratic societies, where public opinion is formed by appealing to emotions rather than objective facts. The concepts of the relationship between the media that influenced public opinion and consciousness in populist trends and movements were also analyzed.

Keywords: *post-truth, populism, media, populist movements, politics.*

Кіріспе

Соңғы кездері саясаттанушылар, зерттеушілер, сапаршылар және журналистер арасында «популизм» немесе «популист» сөздері көп қолданылып жүр. Бұған Америка және Еуропа елдерінде популистік саяси құбылыстың жаппай толқыны жүруі себеп болып отыр. Дамыған елдерде туындаған бұл құбылыс дамушы елдерде де өз көрінісін табуда. Сондықтан, қазіргі саясатты қалыптастырудағы популизмнің маңыздылығы жоғары болғандықтан, осы саяси құбылысты зерттеудің маңыздылығы да соғұрлым артып келеді.

Осы құбылысқа кең талдау жасау нәтижесінде популизмді тарихи қалыптасқан саяси сананың түрі және құндылықтар мен үміттерді манипуляциялауға негізделген саяси қызмет деп анықтауға болады.

Саяси ғылымда популизм көбінесе саяси қозғалыс ретінде қарастырылады. Осы бағыттағы жетекші зерттеушілердің бірі, Джорджия университетінің профессоры Кас Мудде популистік қозғалыстардың негізгі идеясы қоғамды «халық» және «элита» болып бөлу деп сипаттайды. Ал швейцариялық саясаттанушы Урс Альтерматт «популистік қозғалыстар белгілі бір қоғамдағы жедел модернизация серпіні экономика, саясат және

мәдениет арасындағы тепе-теңдікті бұзып, халықтың кең шеңберінде белгісіздік, қорқыныш пен шиеленісті тудырған кезде пайда болады» деп анықтама береді [1].

Популистік идеялар демократиялық, консервативті, реакциялық тенденцияларға негіз бола отырып, сәйкесінше «солшыл популизм», «оңшыл популизм» болып бөлінеді. Оңшыл популистік қозғалыстар негізінен көші-қон дағдарысына, демографиялық ауысуларға, ұлттың басын біріктіру қажеттігіне жауап ретінде пайда болып отыр. Солшыл популистік қозғалыстар болса, жаһандану салдарына реакция (антиглобализм), жалақы мен әлеуметтік төлемдердің өсуін талап ету сияқты саяси талаптардың айналасында шоғырланып отыр [2].

Осы тұста, «біз» және «бөтендер» болып бөліну популистік саясаттың маңызды аспектісі болып табылады. Мысалы, оңшыл популизмде бұл «біз» және «мигранттар» арасындағы дихотомия саяси әрі экономикалық басымдыққа ие титулды ұлт пен дамудың тежегіші ретінде қарастырылатын «мигрант», «келімсектер» деп бөлінуде көрініс табады. Ал теңдік пен еркіндікке басымдылық беретін солшыл популизмде «біз» және «бөтендер» арасындағы айырым «капиталистер»/«олигархия» мен қарапайым халық арасында жасалған айырымнан көрініс табады. Яғни солшыл популизмнің мақсаты халықтың табысын арттыру және әлеуметтік қамсыздандыруды жақсарту болып табылады.

Зерттеу әдістері

Зерттеу барысында пост-шындық тұжырымдамасы популизммен және қазіргі кездегі ең өзекті мәселе болып табылатын жаңа медиамен байланысын бірнеше ғалымдардың берген анықтамаларына шолу жасалды. Сонымен қатар, Еуропа және Америка елдерінде орын алған саяси популистік қозғалыстар мен тәжірибелеріне салыстырмалы саяси талдау жүргізілді.

Әдебиетке шолу

Популизм төңірегінде саясаттанушылар, әлеуметтанушылар мен философтар арасында қызықты пікірталас туды. Олардың ішінде ең қызықты және тартысты мәселелер Эрнесто Лаклау мен Славой Жижектің еңбектерінде ұсынылған. 2005 жылы Э.Лаклаудың «Популистік ақыл-ой туралы» «On populist reason» кітабы жарық көргеннен кейін өрбіген пікірталастардың жалпы шеңбері мен негізгі қайшылықтары анықталды [3]. Э.Лаклау популизм ұғымына оң, жағымды мағына берді. Оның көзқарасы бойынша, қазіргі әлемде тек қана қысымға ұшыраған және маргиналданған топтарды популизмнің көмегімен жұмылдыру ғана демократиялық процедуралардың әлсіреуін және саясаттан кейінгі әкімшілік басқару аясында саясаттың біртіндеп жойылуын тоқтата алады. Э.Лаклау концепциясы бойынша популизм феноменін саяси құбылыстан бөліп қарауға болмайды. Кез келген саяси қозғалыс, әсіресе, билік үшін күрес күшейген кезеңдерде популистік сипат алады. Эрнесто Лаклау

мен Шантал Муфф популизмнің салауатты, белсенді демократия үшін маңызды екенін айтады [4].

Алайда словениялық ғалым С.Жижек Э.Лаклаудың бұл көзқарасына сыни оймен қарап, популизмнің прогрессивті рөліне деген үміті қате екенін атап өтті. С.Жижектің негізгі қарсылығы популизмнің саясатқа қарсы табиғаты туралы еді, немесе қоғамдағы қандай да болсын қиын жағдайды талдау мүмкін болмаған жағдайда барлық жағымсыз құбылыстардың кінәсі бір псевдо жауға жүктелетіндігін алға тартты. С.Жижектің пікірінше, популизм кез келген қоғамға тән ішкі қарама-қайшылықты сыртқа шығарады [5].

Ал қазіргі медианың және цифрлық қоғамның дамыған кезеңінде популизмнің өршуі, қоғамдық пікірдің бөлшектенуі, ақылға қонымды емес, эмоционалды түрде сендіретін саяси тілдің таралуы - осы оқиғалардың барлығы цифрландырудың да, сентиментализацияның да түсіндірмелі маңыздылығын дәлелдейді. Бұл еркешеліктер популизмнің саяси стилі белгілердің бірі болып табылады [6].

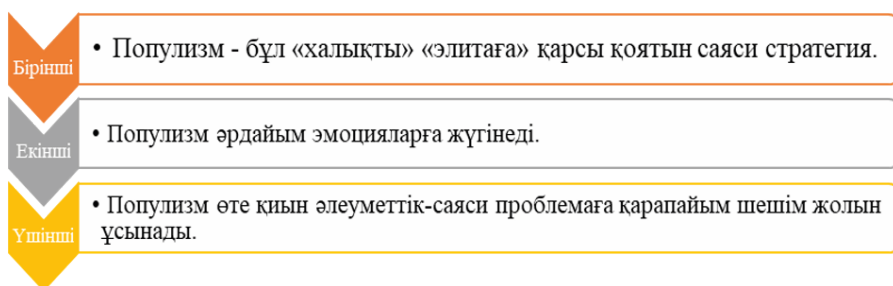
Жалпы популизм он тоғызыншы ғасырдан бастап, тіпті теледидар пайда болғанға дейін де болды. Бірақ медианың революциялық түрде дамуы популизмнің жаңа үлгілері мен технологияларын туындатып отыр. Саяси эмоциялар, популизм және жаңа ақпараттық технологиялар жаңа қоғамдық сферада тоғысатынын да көруге болады.

Негізгі бөлім

Пост-шындық, популизм және жаңа медиа арасындағы байланыс

Ең алдымен популизм мен пост-шындықтың ортақ белгілерін атап өту маңызды болып отыр. Популизмнің көптеген анықтамалары бар, бірақ олардың жалпы үш аспектісі келесідей (1-сурет):

1-сурет. Популизмнің анықтамалары

Популистердің эмоционалды риторикасы қарапайым «адамдардың» ашу, қорқыныш немесе үміт сияқты сезімдері мен көңіл-күйлерін бейнелеуге бағытталған. Популистер бұл эмоцияларды қоғамда туындаған кез келген әлеуметтік-саяси проблемалар үшін саяси элитаны, мигранттарды кінәлау арқылы халықтың күшін бір саяси мақсатқа жұмылдыруға тырысады [7].

Пост-шындық (ағылш. «post-truth») - бұл қоғамдық пікір мен саяси шешімдер фактілер мен объективті шындыққа емес, эмоцияларға, сенімдерге және жеке қалауларға негізделген жағдайды сипаттайтын тұжырымдама. «Пост-шындық» термині әсіресе соңғы жылдары танымал болды, әсіресе саяси науқандарды, медианы және қоғамдық пікірталастарды талқылау контекстінде көріне бастады.

Пост-шындық дәуірінде фактілерді елемеуге немесе күдікпен қабылдауға болады, оның орнына эмоционалды айыптаулар, манипуляциялық кеңестер мен идеологиялық нанымдар жиі айтылады. Ақиқаттан кейінгі мақсат нақты шындыққа сәйкес келмесе де, қоғамда белгілі бір пікір немесе көңіл-күй қалыптастыру болуы мүмкін.

Пост-шындық көбінесе қоғамдық пікірді манипуляциялау үшін қолданылатын жалған ақпараттың, жалған жаңалықтардың және манипуляциялық коммуникация әдістерінің әртүрлі түрлерімен байланысты. Бұл билікке деген сенімнің төмендеуіне, саяси қақтығыстардың күшеюіне және қоғамдық диалогтың деградациясына әкелуі мүмкін.

2-сурет. Пост-шындық саясаты мен популизмнің байланысы

Жоғарыдағы (2-сурет) суреттен көріп отырғанымыздай пост-шындық саясаты мен популизмнің байланысын дәл осы жерден байқауға болады: популизм көбінесе эмоционалды риториканы қолданады, сонымен қатар жиі фактілерді теріске шығарады және фактілермен жұмыс істейтін сарапшыларға, ғалымдарға және журналистерге айып тағады. Популистік риторика олардың барлығын элиталар мен истеблишмент деп жіктейді, сондықтан оларды сенімсіз деп санайды.

Популизм және пост-шындық құбылысы қоғамдық пікір мен саяси процестерге айтарлықтай әсер ететін бірқатар ортақ белгілерді көрсетеді. Екі тенденция да қолдауды жұмылдыру және қоғамдық пікір қалыптастыру үшін фактілердің орнына эмоцияларды белсенді қолданады. Ақпаратты манипуляциялау сонымен қатар популизмге де, шындықтан кейінгі шындыққа да тән қасиет болып табылады, олардың талаптарын қолдау үшін дәл емес деректерді пайдаланады. Күрделі мәселелерді олардың әртүрлілігін елемей, жеңілдетілген түрде ұсыну популизмге де, пост-шындыққа да тән. Екі тенденция да саяси немесе әлеуметтік мәселелерді терең қарастырудың орнына қорқыныш пен наразылық сияқты мәселелердің эмоционалды аспектілеріне жүгінеді.

Сонымен, популизм де, шындықтан кейінгі шындық та қоғамдық пікірге айтарлықтай әсер етеді және саясаткерлерге, партияларға немесе нақты оқиғаларға деген көзқарасты қалыптастырады. Осы ортақ белгілерге қарамастан, популизм мен пост-шындық әртүрлі құбылыстарды білдіретінін және саяси мәдениет пен жалпы қоғамға әртүрлі әсер етуі мүмкін екенін ескеру маңызды.

Мысалы, Дональд Трамп жаһандық жылынуға сенбеді, «Бес жұлдыз қозғалысы» болса вакцинацияға қарсы, ал Brexit науқанының басты ұрандарының бірі «бұл елдегі адамдар сарапшылардан шаршады» деген сөз болды. Бұған жауап ретінде саясатты нақты фактілер мен ғылыми дәлелдерге сүйену керек деген үндеу көбейе түседі. Бұндай реакция негізінен азаматтық қоғам ұйымдарынан, сонымен қатар саясаткерлер мен ғалымдар тарапынан келді.

Популист саясаткерлер қолданатын түрлі әдістер туралы айтуға болады. Көп жағдайда, популист саясаткерлер ұлтшылдықты алға тартып, иммигранттарды немесе өзге ұлт өкілдерін қауіп ретінде көрсетеді. Бұл жерде назар аударатын нәрсе – дұшпан бейнесі саясаттың қақ ортасына орналастырылууда. Мысалы, Трамп мексикалықтардың Америкаға заңсыз келгендіктерін және Америка экономикасына қауіп төндіріп тұрғандығын алға тарта отырып, Америка мен Мексика шекарасына қабырға тұрғызуға шақырды. Екіншіден, популист саясаткерлер халық пен элита арасында айырым жасауға тырысады. Бұл жерде популист саясаткерлер «элита халықты қанап жатыр» деген сияқты тұжырымдамаларды алға тартады. Мысалы, Испаниядағы «Подemos» солшыл популистік партиясының ұстаныма сәйкес қоғам саяси шешім қабылдау үшін өкілдік тетіктерге мәжбүр қалған, ал өкілдік тетіктерін элиталар жаулап алған. Үшіншіден, популист саясаткерлер үнемі бір қауіп-қатердің бар екендігін алға тартып, ол туралы түсінікті қалыптастырып отырады. Бұндай саясаткерлер сырқы күштер мен ішкі жаулардан төнген қауіп-қатер туралы үнемі ақпарат таратып отырады.

Көріп отырғанымыздай, популизммен бірге саяси дискурс немесе риторика алдыңғы қатарға шықты. Бұл саяси дискурс сезім мен сенімге негізделген. Саяси дискурс нәтижесінде адамдар ашуға бой алады және қолда бар нығметтерден айырылып қалудан қорқады. Мәселен, Еуропадағы популист саясаткерлердің саяси дискурстарына назар аударатын болсақ, ол жерде дискурс көбінесе табысы төмен адамдардың табысы жоғары адамдарға қарсы ашу ызасын тудыруға және «иммигранттар сендердің жұмыс орындарыңды тартып алуда» деген қорқыныш сезімін оятуға бағытталған [8].

Популистік риторика әлеуметтік медиа арқылы оңай әрі тез таралады. Мәселен, батыс елдеріндегі популист саясаткерлер өздерінің үндеулерінде есірткі, қауіпсіздік, терроризм, медиа, ұлттық құндылықтар, иммиграция және босқындар мәселелерін қоғамдағы күрделі проблемалар ретінде қарастырады. Осы тұста көріп отырғанымыздай, популист саясаткерлер әлеуметтік медианы пост-шындықтың құралы ретінде пайдалануда.

Пост-шындық дәуірін тиімді пайдаланып жүрген популист саясаткерлер қоғамдағы ақиқат пен шындықты айтудан гөрі күмән тудыратын мәлімдемелер жасайды. Бұл саясаткерлер негізсіз және ешқандай дәлелі жоқ идеяларын алға тартады. Бұған қоса, бұл тұжырымдар абсолютті шындық ретінде ұсынылады және үнемі қайталанып тұрады. Осылайша, пост-шындық саясаткерлері өздерінің шындығы мен ақиқатын өндіріп шығарады [9].

Бүгінгі күні ақпарат құралдары дәстүрлі қолданыстан мүлдем өзгеше және күрделі әрі аралас сипатқа ие. Медиа қазіргі уақытта газеттер мен телеарналардан бөлек әлеуметтік желілер (Twitter, Facebook және т.б.) және түрлі дискуссиялық сайттарды (Digg, Reddit, Yahoo Buzz және т.б.) қамтуда.

Бір сөзбен айтқанда, медиа өте күрделі құрылымға ие. Мүмкін медианың бұл күрделі құрылымын пост-шындықты тудыратын факторлардың қатарына жатқызуға болады. Себебі, медианың алуан түрлілігі жалғанды ақиқатқа айналдырып, кез келген негізсіз жайттарды шындық ретінде қабылдауға қолайлы алғышарттар дайындайды. Медианың алуантүрлілігінің арқасында жалған ақпарат лезде шекараларды кесіп өтіп, барша жұртшылыққа таралады. Әрине, әлемде болып жатқан оқиғалар туралы бірден хабардар болу – бүгінгі медианың жағымды жағы. Алайда, пост-шындық тұрғысынан қарастырғанда, бұл кемшілікке айналады [10].

Медианың күрделілігін және алуантүрлілігін, әсіресе, популист саясаткерлер тиімді пайдаланады. Әлеуметтік желілердің арқасында интернетте барлық ақпарат пен түрлі пікірлер таралады. Дегенмен мұндай жағдайда қандай ақпараттың және пікірдің дұрыс, қайсысы бұрыс екендігі белгісіз әрине. Себебі, кез келген ақпарат немесе пікір интернетте таралғанға дейін, ол ақпараттың немесе пікірдің ақиқат немесе жалған екендігін тексеретін сүзгіден өтпейді. Басқаша айтқанда, ақпаратты тексеру механизмдері жоғалады. Адамдар әлеуметтік медианы газет пен теледидардың орнына жаңалық көзі ретінде қабылдайды. Нәтижесінде факт шындық болудан қалып, біз өмір сүретін ортаның сезімдері мен сенімдеріне сәйкес қалыптасатын құбылысқа айналады.

Нәтижесінде, популист саясаткерлер әлеуметтік медианы пост-шындықтың құралы ретінде қолданады. Нәтижесінде әлеуметтік медиа популист саясаткерлердің ең тиімді қаруына айналып отыр.

Батыс елдерінде популизм мен пост-шындықтың ұштасуы

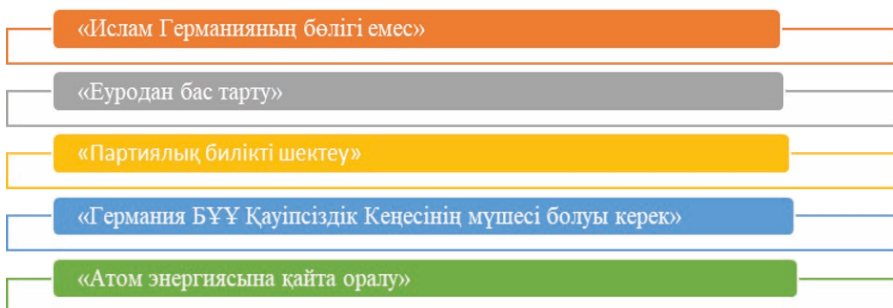
Соңғы жылдары Батыс елдерінде орын алған саяси оқиғалар дамушы елдерде ғана емес, консолидацияланған демократия елдерінде де популистік технологияларға деген сұранысты көрсетті. В.Алтерматт 80-ші жылдардың аяғынан бастап Еуропа елдерінде оңшыл популизмнің кең таралуын атап өтеді. Оның үстіне оңшыл популистік күштер әртүрлі жолдармен жетістікке жетті. Мысалы, Дания, Норвегия, Финляндия, Швецияда олар жоғары салықтар мен әлеуметтік-демократиялық әл-ауқат мемлекетінің скандинавиялық моделіне қарсы күреспен байланысты. Бельгияда оңшыл популистер тілдік негізде бірігіп, елді

федерализациялаудың тұрақты жақтаушылары болды. Италияда 1994 жылғы парламенттік сайлауда харизматикалық саясаткер Сильвио Берлускони өзінің меншігіндегі бұқаралық ақпарат құралдарын өзінің танымалдығы үшін пайдалана отырып, өзі басқарған «Алға Италия» партиясын жеңіске жеткізді.

Еуропаның бірқатар басқа елдерінде көші-қон толқындары мен жетекші саяси күштердің әлеуметтік бағдарланған саясаты мен экономикалық проблемаларға байланысты оңшыл популистік партиялар пайда бола бастады. Мұндай партиялар Австрияда ең үлкен табыстарға қол жеткізді. Мысалы, «Австрия Бостандық партиясы» - 1999 жылы Йорг Хейденнің басшылығымен парламенттік сайлауда екінші нәтижеге қол жеткізді, ал 2017 жылдың 15 қазанында Хайнц-Кристиан Штрахе бастаған партия үшінші орынды иеленді.

Ал «Алтын таң» грек ұлтшыл саяси ұйымы мультикультурализм мен батыстық жаһандану саясатына қарсы тұрды, заңсыз иммигранттарды жаппай депортациялаудың жақтаушысы болды, әлеуметтік күн тәртібін өз мүдделері үшін белсенді пайдаланды. «Германия үшін альтернатива» ультра-оңшыл партиясы 2013 жылы құрылып, 2017 жылғы парламенттік сайлау қорытындылары бойынша Германиядағы үшінші ірі партияға айналды.

3-сурет. «Германия үшін альтернатива» ультра-оңшыл партиясының ұрандары

Бұл ұрандар Германия халқы арасында барған сайын қолдау таба бастады.

Солшыл популистік партиялар да сайлаушылардан зор қолдауға ие. 2015 жылғы Грециядағы парламенттік сайлауда «Сириза» радикалды солшыл күштерінің популистік коалициясы үкіметтің неолибералдық саясатының, ЕО мен ХВҚ-ның қарыздары үшін Грецияға жүктелген үнемдеу бағдарламаларының салдарынан жоғалған ұлттық егемендікті қайтаруды қолдай отырып, жеңіске жетті.

Иммиграцияға және соған байланысты әлеуметтік-мәдени процестерге қатаң қағидалар ұстанатын Нидерландыдағы ұлтшыл-популистік «Бостандық партиясы» 2017 жылғы парламенттік сайлауда екінші орынға шықты. Ал «Brexit» саяси компаниясы нәтижесінде

Ұлыбританияның ЕО-тан шығуды үндеген оңшыл популистер тиісті референдумда жеңіске жетеді. Лейбористік партияның қазіргі жетекшісі Джереми Корбин бай-британдықтар мен елдің қалған бөлігі арасындағы айырмашылықты азайтуға шақырады, ресурстарды қайта бөлуді және жұмысшылардың жалақысын жоғарылауын талап етті. оның бұл ұстанымын популистік сипатқа ие деп айып тағуға негіз болды. Сайлау алды компаниясы басырысында Джереми Корбин билікке қол жеткізу үшін елдің энергетикалық секторын ұлттандыруға, әскери шығындарды қысқартуға, елдің ядролық қалқанын қымбат модернизациялаудан бас тартуға және байларға салықты өсіруге шақырды.

Популистік ұрандар постсоциалистік елдерде де резонанс тудырды. Румыния мен Болгарияда ұлттық және әлеуметтік проблемалар саяси мақсаттар үшін пайдаланылды. Мысалы әлеуметтік уәделер жиынтығы, этникалық «келімсектерге» қарсы антипатия және мемлекет басында мықты лидер болу қажет деген ұрандар саясиландырылды. Сербияда, Хорватияда және Словакияда «ұлы мемлекет» құру идеялары кең таралды [11].

Сонымен қатар, популистік ұрандар Оңтүстік Америкада ғана емес Америка континентінде де сұранысқа ие. 2017 жылы Америка Құрама Штаттарында оңшыл популист Дональд Трамп президенттік сайлауда «Американы қайтадан ұлы қыламыз» деген үндеуімен күтпеген жеңіске жетті [12].

Осылайша оң және сол популизмнің негізгі принциптері мен сипаттамаларына аналитикалық шолу жасалды. Талдау негізінде осы саяси доктриналардың әрқайсысының элиталарға, экономикалық стратегияларға, ұлттық бірегейлікке, көші-қон саясатына қатысты негізгі аспектілерін көрсететін салыстырмалы кесте жасалды (1-кесте).

1-кесте. Көші-қон саясатына қатысты негізгі аспектілер

Сипаттамасы	Оң популизм	Сол популизм
Элита	Саяси элитаны сынау	Корпоративті және қаржылық элиталарды сынау
Экономика	Ұлттық экономиканы қорғау, көбінесе протекционизмге және иммиграцияны шектеуге баса назар аударатырып, жергілікті өнеркәсіпті қолдау	Әлеуметтік теңсіздіктермен, байларға салынатын жоғары салықтармен күресу, жұмысшылардың құқықтарын қорғау, әлеуметтік бағдарламалар және халықты қамтамасыз ету
Ұлттық бірегейлік	Мәдени және ұлттық бірегейлікке баса назар аудару	Мәдени және этникалық ертүрлілікті қолдау, азшылық құқықтары үшін күрес
Миграция	Көші-қонға қарсы тұру, жабық шекараларға және қатаң иммиграциялық саясатқа баса назар аудару	Жаһандық әділеттіліктің бөлігі ретінде көші-қонды қолдау, мигранттар мен босқындардың құқықтарына баса назар аудару, ксенофобиямен күресу

Бұл жалпы тенденциялар және нақты саяси қозғалыстар әртүрлі елдердегі контекстке және нақты саяси жағдайларға байланысты көптеген аспектілерде әртүрлі болуы мүмкін. Дегенмен, жоғарыдағы кесте оң және сол популизмнің мәні мен қазіргі саяси процестер мен әлеуметтік динамикаларға әсерін одан әрі түсінуге негіз болады.

Талдау нәтижесінде бірқатар либералды демократиялық үкіметтердің мигранттардың жаппай ағынына қарсы тұра алмауы, көпмәдениетті саясаттың күйреуі сияқты үрдістер популистік ұрандарды ұлтшылдықпен біріктірген саяси партиялар мен қозғалыстардың танымал болуының себебі болғанын көре аламыз. Нәтижесінде ұлттық популизм феномені адамдардың ұлттық сезімдерін эксплуатациялауға және саяси күресте популистік әдістерді қолдануға негізделген саяси қызметтің бір түрі ретінде пайда болғанын көріп отырмыз.

Қорытынды

Пост-шындық, популизм және жаңа медиа арасындағы байланысты талдаудан бұл құбылыстардың өзара байланысты екендігі және қоғамдық сана мен саяси процестерге әсер ететіндігі көрінеді. Популистік риторика және пост-шындық екеуі де фактілердің орнына эмоцияларды пайдаланады, бұл қоғамдық пікірді манипуляциялауға ықпал етеді. Жаңа медиа, әсіресе әлеуметтік медиа, осы риториканы таратуда және шындықтан кейінгі шындықты құруда шешуші рөл атқарады, мұнда фактілердің ақиқаты олардың сенімдері мен эмоцияларына сәйкес келуінен гөрі маңызды болмайды. Бұл құбылыс шындық пен өтіріктің арасындағы айырмашылықты қиындатып қана қоймайды, сонымен қатар шындықтың табиғатын өзгертеді, оны субъективті қабылдау мен сенімнің объективі арқылы қалыптастырады. Осылайша, пост-шындық пен популизм контекстінде жаңа медиа ақпарат таратушылардың рөлін ғана емес, сонымен қатар қазіргі саяси мәдениет пен қоғамдық қатынастарды анықтайтын идеологиялық жүктемелерді қалыптастыруда белсенді қатысушыларды да ойнайды.

Ұсынылған мәліметтерден популистік қозғалыстар мен идеологиялар, соның ішінде олардың пост-шындықпен үйлесуі батыс елдеріндегі саяси процестерге айтарлықтай әсер ететіндігі көрінеді. Бұл құбылыс эмоцияларды манипуляциялаудан бастап, өз идеяларын тарату үшін жаңа медиа мен әлеуметтік медианы белсенді пайдалануға дейін популистік саясаткерлер қолданатын әртүрлі стратегиялар мен тактикалар арқылы көрінеді.

Талдаудан көргенізідей, қоғамда пост-шындық пен популизмнің таралуы бірқатар қауіптер мен тәуекелдерді тудырады.

Біріншіден, бұл жалған ақпарат және фактілерді бұрмалау, бұл ақпарат көздеріне деген сенімнің жоғалуына және қоғамдық дискурстың әлсіреуіне алып келеді.

Екіншіден, пост-шындық және популистік тәсілдер көбінесе күрделі мәселелерге қарапайым шешім ұсынады және әртүрлі топтар арасындағы қақтығыстарды күшейту арқылы қоғамның одан әрі поляризациясына

ықпал етеді.

Үшіншіден, популизм азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына қауіп төндіре отырып, тәуелсіз институттар мен құқықтық кепілдіктерге нұқсан келтіреді. Сонымен қатар, проблемалардың күрделілігін елемей тиімсіз немесе зиянды саяси шешімдерге алып келеді.

Нәтижесінде, қалыптасқан мемлекеттік билік институттарына популистік шабуылдар демократиялық процестер мен институттарға деген сенімге нұқсан келтіреді. Тұтастай алғанда, бұл құбылыстар мұқият талдауды және тиімді қарсы шараларды қабылдауды қажет ететін маңызды қиындықтарды тудырады.

Қазақстанда пост-шындық пен популизмнің таралуын болдырмау, сондай-ақ демократиялық институттар мен қоғамдық сенімді нығайту үшін келесі ұсыныстарды ұсынуға болады:

Бірінші, медиа білім беруді ілгерілету. Бұл азаматтардың ақпаратты манипуляциялау әдістері, тексеру фактілері және сыни ойлау туралы хабардарлығын арттыру оларға сенімді ақпарат пен жалған ақпарат арасындағы айырмашылықтарды көруге көмектеседі.

Екінші, тәуелсіз медиа ұйымдардың құруына алғышарттар жасау. Тәуелсіз медиа ұйымдар мен журналистік қауымдастықты қолдау саяси оқиғаларды объективті түрде жариялау үшін кеңістік құруға және әртүрлі ақпарат көздеріне қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Үшінші, қоғамдық диалог пен қатысуды дамыту. Ашық және инклюзивті қоғамдық диалогқа ықпал ету, соның ішінде халықтың әртүрлі топтарының шешім қабылдауға қатысуы қоғамның поляризациясын азайтып, қоғамдық пікірді манипуляциялау қаупін азайтады.

Төртінші, білім берудегі сыни ойлауды ынталандыру. Білім беру бағдарламаларына сыни ойлау, ақпаратты талдау және медиа сауаттылықты дамыту элементтерін енгізу азаматтарды ақпаратты саналы қабылдауға және негізделген шешімдер қабылдауға дайындауға көмектеседі.

Бұл шаралар Қазақстанда пост-шындық пен популизмнің таралуына байланысты тәуекелдерді азайтуға және демократиялық институттар мен қоғамдық сенімнің нығаюына ықпал етуі мүмкін.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Альтерматт У. Этнонационализм в Европе. М.: РГГУ, 2000. С. 251.
2. Douglas V. Porpora (2020): Populism, citizenship, and post-truth politics, Journal of Critical Realism, DOI: 10.1080/14767430.2020.1800967
3. Laclau, E. On populist reason. Verso, 2005. 288 p.
4. Mouffe, C. (2013). Agonistics : thinking the world politically. London, NY: Verso
5. Zizek S. Against the Populist Temptation // Critical Inquiry. Spring. 2006. Vol. 32. P. 551–574.
6. Maldonado MA (2017) Rethinking Populism in the Digital Age: Social Networks, Political Affects and Post-Truth Democracies. Congreso AECPA, Santiago de Compostela, 20-22 Sep

-
7. In Ana Falcato & Sara Graça da Silva (eds.), *The Politics of Emotional Shockwaves*. Palgrave Macmillan. pp. 165-186 (2021)
 8. Urbinati, N. (2013). *The Populist Phenomenon*. *Raisons politiques*, 51, 137-154. <https://doi.org/10.3917/rai.051.0137>
 9. Juan F González-Bertomeu, Maria Paula Saffon, *What Is Populism?*, *International Journal of Constitutional Law*, Volume 15, Issue 4, October 2017, Pages 1231–1237, <https://doi.org/10.1093/icon/mox090>
 10. Luca Manucci, *Populism and the Media*, *The Oxford Handbook of Populism* Edited by Cristobal Rovira Kaltwasser, Paul A. Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostiguy Oxford University Press, 2017.
 11. Mudde C. 2007. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge, UK: Cambridge Univ. Press
 12. Wojczewski, T. (2020). *Trump, Populism, and American Foreign Policy*. *Foreign Policy Analysis*, 16(3), 292–311. <https://doi.org/10.1093/fpa/orz021>

REFERENCES:

1. Al'termatt U. *Jetnonacionalizm v Evrope* [Ethnonationalism in Europe].
2. Douglas V. Porpora (2020): *Populism, citizenship, and post-truth politics*, *Journal of Critical Realism*, DOI: 10.1080/14767430.2020.1800967
3. Laclau, E. *On populist reason*. Verso, 2005. 288 p.
4. Mouffe, C. (2013). *Agonistics : thinking the world politically*. London, NY: Verso
5. Zizek S. *Against the Populist Temptation // Critical Inquiry*. Spring. 2006. Vol. 32. P. 551–574.
6. Maldonado MA (2017) *Rethinking Populism in the Digital Age: Social Networks, Political Affects and Post-Truth Democracies*. Congreso AECPA, Santiago de Compostela, 20-22 Sep
7. In Ana Falcato & Sara Graça da Silva (eds.), *The Politics of Emotional Shockwaves*. Palgrave Macmillan. pp. 165-186 (2021)
8. Urbinati, N. (2013). *The Populist Phenomenon*. *Raisons politiques*, 51, 137-154. <https://doi.org/10.3917/rai.051.0137>
9. Juan F González-Bertomeu, Maria Paula Saffon, *What Is Populism?*, *International Journal of Constitutional Law*, Volume 15, Issue 4, October 2017, Pages 1231–1237, <https://doi.org/10.1093/icon/mox090>
10. Luca Manucci, *Populism and the Media*, *The Oxford Handbook of Populism* Edited by Cristobal Rovira Kaltwasser, Paul A. Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostiguy Oxford University Press, 2017.
11. Mudde C. 2007. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge, UK: Cambridge Univ. Press
12. Wojczewski, T. (2020). *Trump, Populism, and American Foreign Policy*. *Foreign Policy Analysis*, 16(3), 292–311. <https://doi.org/10.1093/fpa/orz021>

Мақаланың редакцияға түскен күні: 29-03-2023

Мақаланың жарияланған күні: 27-06-2024